

«Απ' όλα τα τετράποδα, το άλογον ωραίον: το άλογο στο φαντασιακό της λογοτεχνικής δημιουργίας, Δ. Χατζή, «Το βάπτισμα», Ι. Δ. Ιωαννίδη, «Το άσπρο άλογο», Χ. Μπουλώτη, «Η παράξενη αγάπη του αλόγου και της λεύκας»»

«Το άλογο αυτό και εγώ

Είμεθα πλάσμα εν και αδιαίρετο

Είμεθα κένταυρος που σε αγαπά

Είμεθα κένταυρος που ξέρει

Ότι δεν είναι δυνατόν να μη ξανάρθεις»

Ανδρέας Εμπειρικός, *Η μνήμη των αναμνήσεων*¹

Περίληψη

Ίσως, η πιο αρμονική σχέση ζώου και ανθρώπου (ενός αλόγου και ενός παιδιού) στη νεοελληνική λογοτεχνία του εικοστού αιώνα να εκφράστηκε στο κείμενο του Δημήτρη Χατζή «Το βάπτισμα», διήγημα από τη συλλογή *Ανυπεράσπιστοι* (1966). Ο συγγραφέας αποδίδει τη σχέση αυτή σε ηθογραφικό πλαίσιο και αναδεικνύει με αφιμυθιώτη λαϊκή γλώσσα μια ιστορία κοινωνικού ρεαλισμού που ανέθρεψε γενιές Ελλήνων αναγνωστών. Μένοντας πάντα στο περήφανο και ωραίο άλογο ζώο σε κείμενα μυθοπλασίας αλλά περνώντας στην παιδική λογοτεχνία, θα αναζητήσουμε πάλι τη «βιωματική» αυτή σχέση στο κείμενο του Ι. Δ. Ιωαννίδη «Το άσπρο άλογο», από την ομώνυμη συλλογή *Το άσπρο άλογο* (1968) και θα ολοκληρώσουμε την περιδιάβασή μας στο θέμα με το εικονογραφημένο βιβλίο του Χρήστου Μπουλώτη *Η παράξενη αγάπη του αλόγου και της λεύκας* (1987). Πέρα όμως από τη θεματική, θα μας απασχολήσει η ποιητική συνιστώσα κάθε συγγραφέα με βάση την οποία συνθέτει την ιστορία του. Έτσι, από τον συναισθηματικό κοινωνικό ρεαλισμό της πεζογραφίας του Χατζή θα περάσουμε στον βιωματικό ρεαλισμό του Ιωαννίδη και θα ολοκληρώσουμε με τον μαγικό ρεαλισμό της σύγχρονης αλληγορίας του εικονογραφημένου παραμυθιού του Μπουλώτη, σε μια προσπάθεια κριτικής λογοτεχνικής ανάγνωσης των παραπάνω κειμένων.

Εισαγωγή

Ο δεκαπεντασύλλαβος, ο εθνικός μας στίχος, και η αναφορά του τίτλου της εισήγησης «Απ' όλα τα τετράποδα, το άλογον ωραίον» που τουλάχιστον στιχουργικά μάς παραπέμπει στην υστεροβυζαντινή δημόδη ποιητική μας παράδοση για τα ζώα, αποτελεί το κοινό θεματικό υπόστρωμα των τριών υπό εξέταση πεζογραφικών αφηγημάτων της έρευνας.² Ο θαυμασμός που εκφράζεται στην παραπάνω τιτλική

¹ Το ποίημα «Η μνήμη των αναμνήσεων» εμπεριέχεται στη συλλογή *Αι γενεαί πάσαι ή η σήμεραν ως αύριον και ως χθες* του ποιητή: Ανδρέας Εμπειρικός, *Αι γενεαί πάσαι ή η σήμεραν ως αύριον και ως χθες*, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 1985.

² Στην ιστορία του εκτενούς αφηγηματικού ποιήματος *Διήγησις των τετραπόδων ζώων ή Διήγησις παιδιόφραστος των τετραπόδων ζώων* περιγράφεται μια συνέλευση ζώων υπό την προεδρία του

επιλογή -θα υπογραμμίζαμε λέγοντας- και η ιδιαίτερη αγάπη των συγγραφέων τους για το συγκεκριμένο ζώο (το άλογο) χαρακτηρίζει και τον γράφοντα.

Αν και η επιλογή του περήφανου αλόγου είναι δεδομένη στην έρευνα αυτή, η φιλολογική μας γνώση³ δεν θα μου επέτρεπε να μη μνημονεύσω τη «Μπαλάντα του κυρ-Μέντιου» του Κώστα Βάρναλη, που τόσο εύστοχα και αποτελεσματικά δείχνει τη σχέση του ανθρώπου με τα ζώα και τη χρήση της στη λογοτεχνία. Ένας όνος, ένας και αυτός ο πόνος του ανθρώπου και των πραγμάτων, θα έλεγε κανείς πάλι ποιητικά. Στο κείμενο του Βάρναλη, το συμπαθητικό τετράποδο, ο γάιδαρος, γίνεται οικουμενικό σύμβολο, ένας φαντασιακός δυναμικός συμβολισμός της εργατικής τάξης που καρτερικά υποφέρει κάθε φορά την αδικία της εργοδοσίας σε όλη την ανθρωπότητα:

Χάιντε θύμα, χάιντε ψώνιο

Χάιντε Σύμβολον αιώνιο!

Αν ξυπνήσεις, μονομιάς

θα `ρτει ανάποδα ο ντουινιάς.

Αλλά, για να επανέλθουμε στην προγραμματισμένη θεματική επιλογή μας για το όμορφο και περήφανο ζώο, «Το παράπονο του αλόγου», του Μπέρτολτ Μπρεχτ,⁴ αποτελεί ένα δεύτερο παράδειγμα της σχέσης που ερευνούμε από τον ποιητικό λόγο που θα ήθελα να αναφέρω, όπου και πάλι η πολιτική ιδεολογία και ο συμβολισμός ξεδιπλώνουν τη νοητική έκφραση της συνειδητότητας των συγκεκριμένων ποιητών για έναν καλύτερο κόσμο, ένα καλύτερο αύριο -κοινωνικό όραμα που συνεχώς προδίδεται. Ο ίδιος πόνος ακούγεται λοιπόν από το στόμα του ανθρωπόμορφου αλόγου αυτή τη φορά, σε ελεύθερο στίχο μεταφρασμένο από τον Παύλο Μάτεσι:

Με ρίγος θανάτου σέρνω το κάρο

σε λεωφόρο κεντρική.

Φοβάμαι πολύ -ωιμέ-

λιονταριού και του ελέφαντα, που υποτίθεται ότι διαδραματίζεται το έτος 1365. Τα σύγχρονα υπό εξέταση κείμενα είναι τα παρακάτω:

Δημήτρη Χατζή, «Το βάφτισμα», *Ανυπεράσπιστοι* (1966), Ι. Δ. Ιωαννίδη «Το άσπρο άλογο», από την ομώνυμη συλλογή *Το άσπρο άλογο* (1968), Χρήστου Μπουλώτη, *Η παράξενη αγάπη του αλόγου και της λεύκας* (1987).

³ Για μια σύγχρονη θεώρηση της γνωσιοθεωρίας της φιλολογικής επιστήμης, και ειδικότερα για τη φιλολογική γνώση, την ερμηνεία, τη θεωρία, την κριτική, βλ. στο ευσύννοπτο κριτικό πόνημα του Ιωάννη Α. Παπίγκη, *Η λογοτεχνία ως γνωστικό αντικείμενο*, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2017. Έτσι, δεν θα αποφύγω να μιλήσω και για τη «Μπαλάντα του κυρ-Μέντιου» του ποιητή Κώστα Βάρναλη. Ο Βάρναλης για τον όνο, ο Μπέρτολτ Μπρεχτ για τον ίππο βλ. «Το παράπονο του αλόγου», σε μτφρ. Παύλου Μάτεσι, *Μαρξισμός/πολιτική ιδεολογία και συμβολισμός, τα συμβολοποιημένα/σύμβολα ζώα στην ποίηση*. Εδώ ο αναγνώστης μπορεί να εντοπίσει σε ψηφιακή μορφή και απόσπασμα από το υπό εξέταση διήγημα «Το βάφτισμα» του Δ. Χατζή, βλ. http://homouniversalisgr.blogspot.gr/2017/10/blog-post_41.html

⁴ Και ο Μπέρτολτ Μπρεχτ επιλέγει το άλογο, αλλά σε αστικό περιβάλλον, βλ. «Το παράπονο του αλόγου», σε μτφρ. Παύλου Μάτεσι, «Μαρξισμός, πολιτική ιδεολογία και συμβολισμός, τα συμβολοποιημένα ζώα στην ποίηση», βλ. http://homouniversalisgr.blogspot.gr/2017/10/blog-post_41.html

μην πέσω κάτω. Κοντεύω για τον σταύλο

[...]

Είμαι στο χώμα, κι άνθρωποι μ' έχουν κυκλώσει -και με σφάζουν.

[...]

Κι ενώ ξεψυχώ βλέπω μόνο μαυρίλα

και μια παγωνιά να χτυπάει τη γη.

Πώς δεν το βλέπεις εσύ;

Κι έχουν παγώσει πια οι άνθρωποι

το χέρι ζέστανέ τους· μα βιάσου δεν προφταίνεις.

Γιατί όταν πέσεις και ζητάς βοήθεια θα σε σφάζουν!

Κύριο μέρος

Στα κείμενα που θα εξετάσουμε, έννοιες όπως αστισμός, διεθνισμός, κοσμοπολιτισμός, δεν υπάρχουν ούτε αποτελούν τμήματα εμπειρίας του συγγραφικού κόσμου ή εκδοχές του φαντασιακού του συγγραφέα τους.⁵ Όλα παραπέμπουν στον κόσμο της ελληνικής υπαίθρου σε μια εποχή όπου άνθρωποι και ζώα συνδέονταν ακόμη άμεσα με ζωτικούς δεσμούς αλληλεξάρτησης και αλληλοβοήθειας, πριν οι μηχανές τους αντικαταστήσουν. Το διήγημά του ο Χατζής απευθύνει σε αναγνωστικό κοινό ενηλίκων, ενώ ο Ιωαννίδης και ο Μπουλώτης, με το παιδικό διήγημα και το εικονογραφημένο παραμύθι αντίστοιχα, τα απευθύνουν σε παιδιά. Όπως είναι γνωστό, τα λογοτεχνικά είδη, επομένως και στα κείμενα όπου μορφοποιούνται αυτά και που εξετάζουμε εδώ, αναδύονται και διαμορφώνονται μέσα από συγκεκριμένα κοινωνικά συμφραζόμενα, αποτελούν προϊόντα κοινωνικών όρων και προϋποθέσεων αλλά προπάντων ιδιαίτερων λογοτεχνικών συμβάσεων, γι' αυτό διαφέρουν και αναμορφώνονται, μέσα από μια πάλη των ειδών, από εποχή σε εποχή.⁶ Σύγχρονες

⁵ Για τους όρους αυτούς και τη λειτουργία τους στη διηγηματογραφία, βλ. στο Τιτίκα Δημητρούλια, «Η γραφή της ανέφικτης περιγραφής. Επίμετρο στη συγκεντρωτική έκδοση των διηγημάτων του Δημήτρη Νόλλα», *Οι ιστορίες είναι πάντα ξένες*, Ίκαρος, 2016, στο https://www.academia.edu/35394938/%CE%97_%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AE_%CF%84. Από την άλλη, το φαντασιακό (imaginaire, imaginal) είναι μια δύσκολα προσδιορίσιμη έννοια. Υπάρχουν διάφορες εκδοχές του φαντασιακού (σωματικό, ερωτικό, ονειρικό, διανοητικό, αρχετυπικό, συμβολικό, κοσμικό, πολιτικό, συλλογικό, θεσμίζον φαντασιακό, κ. ο. κ.). Αποτελεί μέρος ή διάσταση της ανθρώπινης φαντασίας και συνδέθηκε από τους ειδικούς (Καστοριάδης, Ζακ λε Κοφ, κ. ά.) με τη δημιουργική κοινωνική και καλλιτεχνική συνείδηση. Για να κατανοήσουμε λοιπόν και να προσδιορίσουμε το νόημά του, συχνά το συνδέουμε με τη συνείδηση, ατομική ή συλλογική, με τη λογοτεχνική δημιουργία του συγγραφέα και με την αναπαράσταση.

⁶ Οι λογοτεχνικές συμβάσεις αποτελούν ισοδύναμο των γλωσσολογικών κωδίκων οι οποίοι συνδέουν σημαίνοντα και σημαινόμενα με στόχο να παρουσιάσουν μια πραγματικότητα και να μεταφέρουν πληροφόρηση από έναν παραγωγό-αποστολέα σε έναν παραλήπτη. Συνιστούν ένα συμβόλαιο, ρητό ή υπονοούμενο [υπόρρητο], το οποίο ρυθμίζει τη μίμηση και επιτρέπει τη συνάφεια -έννοια προβληματική βέβαια, επειδή υπόκειται σε ψυχολογικές και ιστορικές τύχες- μιας στρατηγικής γραφής και μιας αναγνωστικής πρακτικής. [Les conventions littéraires sont l'équivalent de codes linguistiques

μελέτες για τη λογοτεχνία βασισμένες στις θεωρίες της γραφής και της ανάγνωσης συνδέουν την ειδολογικότητα των κειμένων με τον κριτικό γραμματισμό και τη λογοτεχνική ανάγνωση ή τη διδασκαλία της λογοτεχνίας με τον λογοτεχνικό γραμματισμό, (Καρατάσου, 2016).

Τίποτε το φανταστικό δεν μιμείται ούτε και προβάλλεται κάτι συναφές στον φανταστικό χρονότοπο του διηγήματος «Το βάφτισμα» του Δημήτρη Χατζή, του κορυφαίου Έλληνα λογοτέχνη της υπερορίας. Όλα συμβαίνουν σε ένα χωριό, μέσα σε ένα σπίτι, πάνω σε ένα αλώνι, ένα καλοκαίρι. Μα είναι ένας κόσμος ολάκερος και ακέραιος. Στη νεοελληνική λογοτεχνία του εικοστού αιώνα ίσως να εκφράστηκε στο κείμενο αυτό η πιο αρμονική, η πιο συναισθηματικά δοσμένη σχέση ζώου και ανθρώπου (ενός πουλαριού και ενός παιδιού). Ο συγγραφέας αποδίδει τη σχέση αυτή σε ηθογραφικό πλαίσιο και αναπαριστάνει με αφιμυθιώτη λαϊκή γλώσσα⁷ μια ιστορία κοινωνικού ρεαλισμού, ένα αφήγημα μύησης, που ανέθρεψε γενιές Ελλήνων αναγνωστών.

Στο κείμενο η ιστορία ξεδιπλώνεται με περιεκτική αφήγηση και σύντομους αλλά ουσιαστικούς διαλόγους μεταξύ των προσώπων μιας οικογένειας (πατέρας, μάνα, γιος) ένα καλοκαίρι. Θερίζουν, αλωνίζουν άνθρωποι και ζώα μαζί, όπως κάθε άλλη χρονιά, για τον επιούσιο. Η ανάγκη φέρνει τον άντρα να εργαστεί για τον δημόσιο δρόμο του χωριού και να χρειαστεί το άλογο για το κάρο, με αποτέλεσμα να πάρει τη φοράδα από το αλώνι όπου ο δωδεκάχρονος γιος αλώνιζε τα θερισμένα στάχυα. Τότε αποφασίζει το αντρόγυνο να χρησιμοποιήσει ο γιος τους το πουλάρι για το αλώνισμα, εργασία δύσκολη για τον μικρό γιο και για το μικρό ζώο. Με προφυλάξεις στην αρχή και στη συνέχεια με υπομονή αλλά και μεγάλη συναισθηματική ένταση, γιος και πουλάρι περνούν από το ξένοιαστο παιχνίδι της παιδικής ηλικίας σε μια σκληρή και δύσκολη ενηλικίωση (πρβλ. «βάφτισμα», «βάφτισμα του πυρός»). Ο συγγραφέας κορυφώνει τη διήγηση τη στιγμή όπου πουλάρι και παιδί (ζώο και άνθρωπος) αποκαμωμένοι από τη δουλειά και τον καυτό ήλιο σταματούν. Το μικρό ζώο επειδή δεν μπορεί να συνεχίσει άλλο και το μικρό παιδί επειδή συνειδητοποιεί τη σκληρότητα που επέδειξε λίγο πριν εξαναγκάζοντας το πουλάρι να συνεχίσει το αλώνισμα. Και το παιδί, βιώνοντας τη σκληρή αυτή πραγματικότητα, τώρα κλαίει. Και το κλάμα αυτό οδηγεί στη συνειδητοποίηση της

---

qui associent des signifiants à des signifiés afin de représenter une réalité et de transmettre de l'information entre un émetteur et un récepteur. Elles constituent le pacte, tacite ou explicite, qui régule la mimésis et permet la coordination - problématique, car soumise aux aléas historiques et psychologiques - d'une stratégie d'écriture et d'une pratique de lecture]. Είναι λοιπόν λογικό και αναμενόμενο στη λογοτεχνική θεωρία να συνδέουμε τις λογοτεχνικές συμβάσεις με τα λογοτεχνικά είδη, λ.χ. για το λαϊκό ή το επώνυμο παραμύθι, την αοριστία χρόνου και τόπου, για το διήγημα, τη νοηματική κορύφωση προς το τέλος της ιστορίας, κοκ.. Για τον τρόπο ύπαρξης, διαφοροποίησης, αναμόρφωσης των λογοτεχνικών ειδών μεταξύ τους από εποχή σε εποχή αλλά και μέσα στην ίδια εποχή, ενδιαφέρουσες απόψεις εκφράζονται στο κεφάλαιο «Η πάλη των ειδών», στο βιβλίο του J.-M. Schaeffer, *Qu'est-ce qu'un genre littéraire?* Paris, Seuil, 1989, μετάφραση Αλέξανδρος Ν. Ακριτόπουλος, *Τι είναι λογοτεχνικό είδος;* Θεσσαλονίκη, Ηρόδοτος, 2000, ... pdf, 2014.

⁷ Ζήσιμος Λορεντζάτος, *Δίπτυχο*, Αθήνα, Δόμος, 1986: «Όποιος διαβάσει το “Βάφτισμα” του Δημήτρη Χατζή θα καταλάβει —χώρια απ’ τ’ άλλα όλα τα ανθρώπινα ή τα συγκλονιστικά περιεχόμενα— θα καταλάβει, λέω, πως την ελληνική γλώσσα τη ζωντανή ο Χατζής την έμαθε προτού να πάρει να μαθαίνει την αλφαβήτα ... Το αδευτέρωτο διήγημα αυτό θα υπάρχει όσο θα υπάρχει η γλώσσα η νέα ελληνική.»

κατάστασης, στο να συμπονέσει το ζώο, να φτάσει σε έναν βαθμό αυτογνωσίας, να μεγαλώσει. Με αυτά τα συναισθήματα, άνθρωπος και ζώο που «τ' ακούγανε τ' όνομα (ενν. Στέργιος) και τα δυο» περνούν στο επόμενο στάδιο της ζωής τους. Η μύηση στη ζωή, η ανάγκη να δει τα πράγματα διαφορετικά, να μαλακώσει το παιδί απέναντι στο πουλάρι και να το συμπονέσει, να πάρει ανάσες, πνοή δύναμης και κατανόησης, που αποδίδονται με έντονο συναισθηματισμό από τη συμβολιστική λειτουργία του λόγου στο κείμενο (πρβλ. βάφτισμα, το κοινό όνομα Στέργιος, το πουλάρι/άλογο), σταματούν τα δάκρυα του παιδιού και την αδυναμία του μικρού ζώου που θα συνεχίσει με πείσμα το αλώνισμα. Το παιδί ξαφνικά και απότομα θα περάσει σε ένα διαφορετικό, πιο ώριμο στάδιο της ζωής του, θα γίνει άντρας, παρόμοια και το πουλάρι θα γίνει άλογο (η λέξη αυτή που του αποδίδεται για να το χαρακτηρίσει, αναφέρεται μόνο μία φορά στην τελευταία φράση του κειμένου): («Τ' άλογο έσκυψε μια φορά τ' ωραίο κεφάλι, ύστερα το τίναξε πίσω και κάλπασε πάνω στα στάχια»).

***

«Το άσπρο άλογο» του Ι.Δ. Ιωαννίδη, ένα παιδικό διήγημα, φέρνει πάλι τη διήγηση γύρω από ένα άλογο και ένα παιδί που δεν έχει ακόμη τελειώσει το Δημοτικό, όπως συμβαίνει και στη νουβέλα *Το κόκκινο πουλάρι* με μνήμες από την παιδική ηλικία του αμερικανού συγγραφέα Τζων Στάινμπεκ.⁸ Η βιοματική ιστορία διαδραματίζεται στην ύπαιθρο, κάπου κοντά στη γενέτειρα του Καβαλιώτη λογοτέχνη όπου τοποθετείται και ο χρονότοπος (χωροχρόνος, σκηνικό) του έργου.⁹ Ο Σταύρος αγαπά το άλογο και βιώνει αισθήματα φιλίας και αγάπης για το όμορφο ζώο. Ζει σαν μέσα στο όνειρο, με πρότυπο τον μικρό Αλέξανδρο και το άλογό του τον Βουκεφάλα, στην πεδιάδα των Φιλίππων. Ο συγγραφέας, γράφοντας με αντικειμενική αφήγηση και ζωντανούς διαλόγους ένα παιδικό διήγημα αγάπης και ανθρωπισμού, σκηνοθετεί ένα αφήγημα που καταδικάζει το ανθρώπινο μίσος. Στο φαντασιακό του συγγραφέα η σχέση ζώου και ανθρώπου καταρχήν διαγράφεται με το ιστορικό παράδειγμα της μοναδικής πολεμικής αρετής, της δόξας και της τιμής, που αποδόθηκε σε ζώο από τον άνθρωπο. Στη συνέχεια όμως η πλοκή της ιστορίας θέτει σε μεγάλη δοκιμασία τα συναισθήματα του παιδιού απέναντι στο ζώο, όταν ο πατέρας του και ο κυρ-Χαράλαμπος, το αφεντικό του Καμαρότου -έτσι ονομάζει το παιδί το αγαπημένο του άλογο- οι δυο τους ερίζουν για μια αυλακιά χωράφι και τους κυριεύει το μίσος, η

⁸ Στο έργο αυτό η σχέση παιδιού και πουλαριού, του Τζόντι και του Γκάλμπαν, είναι σχέση αγάπης, αμοιβαιότητας και αποκλειστικότητας, όπως και στο διήγημα «Το άσπρο άλογο» του Ι. Δ. Ιωαννίδη. Ωστόσο ο αμερικανός συγγραφέας δίνει στοιχεία μύησης στη ζωή και ωρίμανσης μόνον του μικρού Τζόντι, όπως κάνει βέβαια ως έναν βαθμό και ο Ι. Δ. Ιωαννίδης. Δεν προβαίνει όμως ο πρώτος σε συσχετισμό του ανθρώπου με το ζώο, όπως κάνει ο Δημήτρης Χατζής στο δικό του διήγημα, εφόσον «το κόκκινο πουλάρι», από αρρώστια, χάνει γρήγορα τη μάχη με τη ζωή. Δεν υπάρχει δηλαδή στην ιστορία κάποιος ιδιαίτερος μεταξύ τους παραλληλισμός. John Steinbeck, *The red pony* (1933), ελλ. μτφρ. Γρηγόρης Αζαριάδης, *Το κόκκινο πουλάρι*, γράμματα, Αθήνα, 1991. Στην ελληνική μετάφραση αυτή μεταφέρονται μόνον τα τρία από τα τέσσερα κεφάλαια της νουβέλας.

⁹ Στη λογοτεχνική θεωρία και στη φιλοσοφία της γλώσσας (με αφετηρία το έργο του φιλοσόφου, λογοτεχνικού κριτικού και σημειολόγου Μιχαήλ Μπαχτίν) ο όρος *χρονότοπος* στοιχειοθετεί το πώς μορφές/μορφώματα χρόνου και τόπου αναπαριστώνται στη γλώσσα και τη λογοτεχνία. [literary theory and philosophy of language, the chronotope is how configurations (μορφώματα) of time and space are represented in language and discourse], για μια πιο σύγχρονη θεώρηση δες το άρθρο του Jan Blommaert, «Chronotopes, scales and complexity in the study of language in society», στο *Annual Review of Anthropology*, 2015, DRAFT.

δολιότητα και η εκδίκηση. Το μίσος θα εμφολωρήσει ύπουλα και στην ψυχή του μικρού Σταύρου, εξαιτίας της διαφοράς των μεγάλων. Ο μικρός Σταύρος θα στερηθεί βίαια τη συντροφιά του και μαζί τη συμμετοχή του στο όνειρο, και θα απομακρυνθεί από τον Καμαρότο. Το εκδικητικό τους μένος με τον καιρό θα φτάσει και στο άδολο ζώο. Όσπου κάποια μέρα, όταν θα κινδυνέψει από βέβαιο πνιγμό, ο μικρός Σταύρος, που κατά τύχη θα περάσει από τον τόπο του μαρτυρίου του περήφανου ζώου, θα συγκινηθεί από την κατάσταση του φίλου του. Η εικόνα του αδύναμου και άτυχου ζώου θα αλλάξει τη στάση του αθώου παιδιού απέναντί του. Το τυφλό μίσος που άρχισε να διεισδύει και στην παιδική ψυχή, μην έχοντας θέση σε αυτήν, θα υποχωρήσει. Και η συγκίνηση για τον παλιό φίλο θα απογειώσει με φαντασία και όνειρο, με αγάπη και αξιοπρέπεια απέναντι στο ζώο, τον παλιό του σύντροφο, τον μικρό πρωταγωνιστή ήρωα της ιστορίας. Τα συναισθήματα του Σταύρου δικαιολογημένα θα μεταστραφούν, γιατί μόνον ο Καμαρότος, αγέρωχος καθώς ήταν και κάλπαζε σαν τον άνεμο προς τον ήλιο, τον σήκωνε ψηλά, πάνω από τη χαμέρπεια των ανθρώπινων παθών και επιβουλών και τον έκανε να πετάει σαν πουλί πάνω από τη γη, πάνω από τη σκληρή πεζότητα της ανθρώπινης καθημερινότητας. Η αθωότητα και η αγάπη στο τέλος θα νικήσουν το μίσος και την εκδίκηση. Και θριαμβικά θα ενώσουν πάλι παιδί και ζώο. Θα σώσει ο Σταύρος, με τη βοήθεια συγχωριανών του νέων, τον όμορφο Ρότο. Και οι δύο, βιώνοντας και πάλι την αγάπη ο ένας για τον άλλο, θα εμπνεύσουν τη συμφιλίωση και στους μεγάλους:

«Το άσπρο άλογο κι ο Σταύρος ξανάρχισαν τα ταξίδια.

[...]

-Ρότε, εσύ είσαι ο συμφιλιωτής!

Το άλογο τίνιζε το κεφάλι του ψηλά σαν να 'λεγε:

«Όχι εγώ, εσύ!»

Και κάλπαζαν προς τον ήλιο»

Και έτσι το άσπρο άλογο και ο μικρός Σταύρος θα απογειωθούν και πάλι στο όνειρο, κάνοντας ένα νέο ξεκίνημα στη ζωή.

***

Περνώντας τώρα στο τρίτο αφήγημα, θα σημειώσουμε ότι στο εικονογραφημένο βιβλίο του Χρήστου Μπουλώτη *Η παράξενη αγάπη του αλόγου και της λεύκας*,¹⁰ το φυσικό και το υπερφυσικό (παράξενο) αποτελούν την πρώτη ύλη σύνθεσης και δημιουργίας του παραμυθιού του. Η μυθοπλασία οργανώνει ένα σκηνικό (χρονότοπος) σε φυσικό περιβάλλον και αφορά σε φυσικά όντα, ανθρώπους, ζώα, φυτά. Οι σχέσεις τους όμως ξεπερνούν τη φυσική τους οντότητα και λειτουργία και προσιδιάζουν σε εκείνες ενός μαγικού κόσμου της ανθρώπινης φαντασίας όπου ζώα και άνθρωποι συνομιλούν μεταξύ τους, ζώα και φυτά συνομιλούν και ερωτεύονται όπως όλα τα έμβια όντα πάνω στη γη. Συνδυάζονται δηλαδή δημιουργικά ο ανθρωπομορφισμός με τον τρόπο του μαγικού ρεαλισμού (Ακριτόπουλος, 2014).¹¹ Ο παράξενος κόσμος στο φαντασιακό του Μπουλώτη,

¹⁰ Πρόκειται για βραβευμένο έργο, με το βραβείο Premio per la poesia (Pier Paolo Vergerio), Padova 1989.

¹¹ Για τη λειτουργία του υπερφυσικού στοιχείου με τη μορφή του μαγικού ρεαλισμού στην παιδική-νεανική λογοτεχνία, βλ. Αλέξανδρος Ν. Ακριτόπουλος, «Μύηση και απελευθέρωση στο εφηβικό

μολονότι υπερβαίνει την καθημερινή και αισθητή μας πραγματικότητα, εφόσον ένα άλογο αγαπά μία λεύκα, παρά ταύτα θέλει να παραμένει σταθερά προσανατολισμένος στη φυσικότητα πραγμάτων, επιθυμιών και συναισθημάτων, θέλοντας με την παραμυθική αλληγορία να υποβάλει στον αναγνώστη τη φυσικότητα της διαφορετικότητας των ανθρώπινων ιδεών, των σκέψεων, των επιθυμιών και των συναισθημάτων του πραγματικού κόσμου.¹²

Η ιστορία ξετυλίγεται στα μάτια του αναγνώστη ως εξής: ένα ολόλευκο άλογο γνωρίζει στο λιβάδι, όπου και το χωράφι του αφεντικού του, μια όμορφη λεύκα με ασημένια φύλλα. Δεμένο το άλογο στον κορμό της λεύκας, στην αρχή δεν γνωρίζει τη γλώσσα του δέντρου, στη συνέχεια όμως δίνοντας προσοχή αρχίζει να καταλαβαίνει τη φωνή της λεύκας. Το ίδιο και η λεύκα, εξαιτίας της μοναξιάς της δίνει μεγάλη προσοχή και καταλαβαίνει τη γλώσσα του αλόγου. Σιγά-σιγά μεταξύ τους αναπτύσσεται μια συναισθηματική σχέση δεσίματος, μια αγάπη που φαντάζει παράξενη στους άλλους αλλά είναι αληθινή. Μέχρι το Φθινόπωρο τα δύο αγαπημένα πλάσματα ζουν αξέχαστες μέρες αγάπης και ευτυχίας, έχοντας ενώσει τις μοναξιές τους. Όμως ο Χειμώνας τα χωρίζει και το άλογο κάποτε, μην αντέχοντας μακριά από τη λεύκα και κόβοντας το σκοινί του, πηγαίνει κοντά της και μένουν πλέον μαζί. Μόνον όταν το κακό σύννεφο μαρτυρεί την απουσία του αλόγου στο αφεντικό του, εκείνος πάει να το βρει, αλλά το άλογο απομακρύνεται από εκεί καλύπτοντας μακριά. Τότε το αφεντικό παίρνει απόφαση να κόψει τη λεύκα. Όμως, ξαφνιασμένος και γοητευμένος από τα λόγια αγάπης της λεύκας για το κυνηγημένο τώρα άλογο, αποφασίζει να αφήσει πια το άλογό του ελεύθερο. Έτσι λεύκα και άλογο ζουν ευτυχισμένα έως ότου η αγάπη τους δοκιμαστεί ξανά. Το άλογο προτείνει στη λεύκα να φύγουν μαζί, πράγμα αδύνατον για ένα ριζωμένο στη γη δέντρο. Η ιστορία κορυφώνεται, όταν άλογο και λεύκα αντιστέκονται και στο δώρο του φεγγαριού: να τους μεταμορφώσει σε ό, τι επιθυμούν να γίνουν και να ζήσουν στο εξής είτε σαν άλογα είτε σαν λεύκες, ώστε η αγάπη τους να είναι ταιριαστή. Τα δύο αγαπημένα πλάσματα αποφασίζουν να μείνουν όπως είναι, γιατί θεωρούν ότι η αγάπη τους είναι αληθινή και τότε το φεγγάρι ενθουσιασμένο και αυτό θεωρεί πλέον ταιριαστή την αγάπη τους και όχι παράξενη.

Στην ιστορία της «παράξενης αγάπης του αλόγου και της λεύκας», ο συγγραφέας υιοθετεί τον πανάρχαιο λογοτεχνικό τρόπο του ανθρωπομορφισμού, την έμφυτη τάση του ανθρώπου να βάζει τα ζώα και τα φυτά να μιλούν και να συμπεριφέρονται με ανθρώπινα συναισθήματα και προθέσεις. Παρόλο, λοιπόν, που η φυσική υπόσταση των χαρακτήρων δεν είναι ανθρώπινη, στην ιστορία αντικατοπτρίζονται χαρακτήρες ανθρώπων που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα, (Τσιγάλογλου, 2015).¹³ Η διαφορετικότητα τίθεται εδώ αρχετυπικά: ένα περήφανο και δυνατό άλογο και μια εύθραυστη λεύκα κι όμως λυγερή, φαινομενικά σε τίποτε δεν μοιάζουν. Η αγάπη όμως του Αλόγου και της Λεύκας είναι τόσο δυνατή που κατόρθωσαν να μείνουν μαζί για πάντα, παρόλο που ήταν ένα ζευγάρι αταίριαστο, γιατί ούτε η Λεύκα ήθελε να γίνει άλογο, αφού αγαπούσε το φύσημα του αγέρα στα κλαδιά της, ούτε το Άλογο ήθελε να βγάλει

μυθιστόρημα: *Δομήνικος του Μάνου Κοντολέοντος*, στο *Σύγχρονη εφηβική λογοτεχνία. Από την ποιητική της εφηβείας στην αναζήτηση της ερμηνείας της*, επιμ. Μένη Κανατσούλη, Δημήτρης Πολίτης, Εκδόσεις Πατάκη, 2011.

¹² Για τη λειτουργία της παραμυθικής αλληγορίας στα σύγχρονα επώνυμα παραμύθια, βλ. στο Αλέξανδρος Ν. Ακριτόπουλος, *Τέρψεις και ιστορίες*, Εκδόσεις Γράφημα, Θεσσαλονίκη, 2013.

¹³ Τσιγάλογλου, Στεφανία, *Ο Μαγικός Ρεαλισμός στο έργο του Χρήστου Μπουλώτη*, Διπλωματική εργασία, Ρόδος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2015, σελ. 43.

ρίζες, γιατί του άρεσε να καλπάζει ελεύθερο στους αγρούς και τα λιβάδια. Ο αναγνώστης διαβάζοντας την ιστορία κατανοεί τη διαφορετικότητα και μέσα από την πλοκή της το γεγονός ότι καθένας από τους δύο αυτούς χαρακτήρες θέλει να μείνει ο εαυτός του και να μην αλλάξει. Η φαινομενικά αταίριαστη αυτή αγάπη θεμελιώνεται στην ελευθερία και την ομορφιά της διαφορετικότητας:

Την άλλη νύχτα, όταν οι άνθρωποι σ' ολόκληρη τη γη κοιμόνταν βαθιά, της πρότεινε ένα μικρό περίπατο μες στο λιβάδι. Ξαφνιάστηκε η λεύκα.

-Περίπατο εγώ; Εγώ είμαι δέντρο. Το ξέχασες, καλό μου άσπρο άλογο; Τα δέντρα μένουν ακίνητα ριζωμένα στην ίδια θέση.

-Το ξέρω, μένουν ακίνητα, γιατί ποτέ κανένα δε δοκίμασε να περπατήσει. Μα είμαι σίγουρο πως μαζί μου θα κάνεις λίγα βήματα απόψε. Θα είσαι εσύ το πρώτο δέντρο που περπάτησε στη γη.

Η διαφορετικότητά τους υπερβαίνεται λοιπόν με την αγάπη τους, όπως στην κοινωνία μας κάθε ανθρώπινη διαφορά υπερβαίνεται με την αποδοχή και την αλληλεγγύη χωρίς όρους ταυτότητας ή άλλης δέσμευσης.¹⁴ Θεωρώ ότι η γραφή του Μπουλώτη και η εικονογράφηση της Σταματίου, με λόγο και εικόνα απεικονίζουν μια ιστορία με το αληθινό νόημα της τέχνης και υποβάλλουν στον αναγνώστη ένα γνήσιο και πηγαίο συναίσθημα σεβασμού της διαφορετικότητας. Καταλήγοντας, θα ήθελα να κάνω την εξής επισήμανση που αφορά στη σύγχρονη παραγωγή του εικονογραφημένου παραμυθιού, το οποίο έχει ως κύριο θέμα τη διαφορετικότητα: έχοντας ως κριτήρια την ελεύθερη σύλληψη της ιδέας και την ουτοπική ομορφιά της διαφορετικότητας, έχουμε κατακτήσει με το νόημα της τέχνης το αισθητικό και το ιδεολογικό κριτήριο για τα λογοτεχνήματα ή τα βιβλία που μας μιλούν για την πραγματική και τη φαντασιακή στην κοινωνία μας διαφορετικότητα και ποικιλομορφία. Και αυτήν ακριβώς θεωρώ ότι πρέπει να έχουμε ως γενικό πρότυπο γραφής στη λογοτεχνία και την τέχνη γενικότερα. Και ακόμη, πέρα από την πράξη της λογοτεχνικής γραφής, να την θεωρούμε ως το πιο αποδεκτό λειτουργικό πρότυπο κριτικής και συγκριτικής αντιμετώπισης της πολυπολιτισμικής διαφορετικότητας στη σύγχρονη κοινωνική μας πραγματικότητα. Τα υποστηρίζω αυτά, γιατί έχουν γραφεί πολλά παρόμοια βιβλία στα οποία είναι φανερό ότι η συγγραφική πρόθεση αφορμάται από κάθε είδους πολιτική, ιδεολογική ή εκπαιδευτική πρακτική που θεωρεί τη διαφορετικότητα κοινωνική δυστοπία, η οποία, κατά τα επικρατούντα κάθε φορά κοινωνικά στερεότυπα, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο θα έπρεπε να εξομαλυνθεί ή να επιλυθεί.

Αλέξανδρος Ν. Ακριτόπουλος

Καθηγητής Λογοτεχνίας και Παιδικής Λογοτεχνίας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

¹⁴ Ο ίδιος ο συγγραφέας αποτυπώνει το δόγμα μιας τέτοιας αγάπης ως εξής: «ο κόσμος είναι γεμάτος από «παράξενες» αγάπες, «παράξενες» στα μάτια των άλλων. Η αγάπη, στη γνήσια μορφή της, δεν έχει ταυτότητα ούτε όρια, με άλλα λόγια αίρεται πάνω από νόρμες και παραδοσιακούς κανόνες (εγώ υπογραμμίζω). Όταν ένα άλογο και μια λεύκα ερωτεύονται όπως στην παραμυθένια ιστορία μου, τότε βιώνουμε την απόλυτη κατάφαση της ζωής, το πιο γλυκό δοξαστικό της», (Μπουλώτης, 2014).